zaista poginuo kod Varne. Hunjadi htjede, da stvar produlji barem tako dugo, dok će on moći poprimiti kormilo države, te onda predusresti svako strano upletanje u domaće poslove. Zato je nekoliko dana iza bitke kod Varne pisao pismo ugarskim dostojanstvenicima i velikašima: Mihajlu Orsagu de Guth i Pongracu de Brancz, pa u tome pismu veli, da je kralj doduše ranjen, ali da ipak živi. Molio ih je pako Hunjadi, neka to jave svim odličnicima ugarskim.

Malo je prošlo vrijeme, pa su se po Ugarskoj, Hrvatskoj i Poljskoj stale pripovijedati najprotuslovnije vijesti o sudbini kralja Vladislava. Pa ne samo ovdje; te su vijesti neprotumačivom brzinom doprle i u Rim, Carigrad i Beč. Jedan čas se čulo, da je kralj Vladislav zarobljen, pa da čami na dvoru sultana Murata. Odmah iza toga širila se po njegovim kraljevstvima vesela vijest, da je Vladislav poslije bitke kod Varne našao utočišta na dvoru cara Ivana Paleologa, te sada upravo slavi svadbu u Carigradu s princesom grčkom. Neki su tvrdili, da se kralj na mletačkim ladjama spasio u Veneciju; drugi opet su ga tražili kod Skenderbega u Albaniji, kod despota u Srbiji, dapače i kod Ivana Hunjada u Erdelju. Svi su željeli, da doznadu, gdje je kralj; ali toga nije, usprkos najpomnijeg potraživanja, nitko mogao doznati. Najviše je, dakako, ispitivao tu stvar Kazimir, brat kralja Vladislava. U Poljskoj je potpuni darmar, nema kralja, da ga ukloni, pa su i Kazimir i majka njegova Sofija željeli, da ga nadju. No svi se glasnici vraćahu kući sa žalosnim vijestima, da nigdje nijesu našli kralja Vladislava. Kod nas pak cijele se zime od g. 1444./5. vjerovalo, da kralj Vladislav živi. Na proljeće se sasvim izvjesno čulo, da se Vladislav nalazi u Poljskoj. No kad su onamo poslali glasnike, predala im je kraljica-majka Sofija pismo, da je žalibože Vladislav ipak poginuo kod Varne. Ipak se u narodu održala vjera, da kralj Vladislav jošte živi, premda su u Poljskoj izabrali za kralja brata njegova Kazimira, a u Ugarskoj i Hrvatskoj maloga Ladislava Posmrtnog s Hunjadom kao gubernatorom. To se dapače vjerovalo još i g. 1448., kako nam svjedoči jedan rukopis.

Nema ipak danas više nikakove sumnje, da je kod Varne u istinu junačkom smrću pao kralj Vladislav. Ne ćemo ovdje iznositi sve političke kombinacije, koje bi se mogle ispuniti, da je moćni kralj Hrvatske, Ugarske, Poljske i Litve protjerao Turke, te jošte zavladao Bugarskom i Rumelijom, kao što je pod okrilje svoje već spravio Bosnu, Srbiju i Vlašku. Za kulturni i materijalni napredak Hrvatske bila bi svanula drukčija budućnost, da su tada bili Turci protjerani. Ovako je katastrofa kod Varne riješila sudbinu balkanskog poluotoka, a narodu hrvatskomu pripravila nekoliko stoljeća krvave borbe s Turcima.

Kerštjansko-katoličanski crikveni jačkar.

Sastavili ga *Mihovil Nakvić* i *Martin Borenić*, a štampan u Gjuru 1901.

Piše **Fr. Š. Kuhač.**

I.

Mislim, da ću ugoditi svim hrvatskim patriotima, osobito onim, koji se bave crkvenom glazbom, ako ih upozorim na znameniti hrvatski kantual, koji je netom štampom objelodanjen.

Taj je kantual pak s toga znamenit, što se tiče onoga ogranka hrvatskoga naroda, koji obitava u Ugarskoj u kompaktnim masama u mošunskoj, željeznoj i šopronskoj županiji sve do donje Austrije, pa i preko njezine medje.

Ogranak taj preselio se u Ugarsku iz naših krajeva prije više od tri sta godina. Pobliže još ne znamo o tom iseljivanju, jer arkivi vlastelâ i spisi crkveni u Ugarskoj nijesu jošte dostatno pregledani i iscrpeni. No nešto ipak i sada već znademo, pače više, nego što smo znali prije 20—30 godina, i to poradi onih monografija pojedinih

gradova Ugarske, najpače grada Šoprona, koje su objelodanjene u najnovije doba.

Čitatelj će mi zato dozvoliti, da u kratko iznesem povjest i sudbinu tih Hrvata.

Poslije nesretne Muhačke bitke 29. kolovoza 1526., u kojoj su Turci potukli Magjare, te veći dio Ugarske podjarmili, te iza turskih navala na Beč g. 1529.—1531., bio je onaj dio Ugarske od Blatnoga jezera sve do Nižiderskoga u potpunom smislu riječi opustio. Turci su tamošnje gradove i tamošnja sela sa crkvama i zgradama upalili i razorili, a stanovnike na hiljade i hiljade poubijali, ostale žive pako razoružali i svezane poveli sa sobom u ropstvo.

Godine 1532., kada su Turci bili pod Bečom suzbijeni, vratili su se opet u Ugarsku, te navalili na grad i tvrdju *Kiseg*, koju je Hrvat Nikola Jurišić barun kisečki, carski pukovnik i zemaljski kapetan, branio, te tursku navalu tako junački odbio, da su Turci prisiljeni bili Kiseg iza 20-dnevnoga opsjedanja napustiti i sa svojih 60.000 vojnika ostaviti.

U ono doba bijahu u Kisegu i u obližnjim selima još od prije sami hrvatski stanovnici, a poznavši ih vlastela onih županija, kako su ti Hrvati pouzdani, kralju vjerni, hrabri i radini, zvali su žiteljstvo iz naših krajeva, da tamošnju pustoš nasele. Pa kako su tada imali, kako i sada, naši velikaši posjed i u Ugarskoj,[1] a ugarski velikaši opet i u Hrvatskoj, pozvao je hrvatski vlastelin Kanižanski (de Kanisa), koji je u ono vrijeme bio velikim županom u Šopronu, žitelje od svog vlastelinstva Velike kod Pisarovine i Stenič-njaka kod Gline amo, da se tuj nasele.[2]

Pradjed toga Kaniže, magister Laurencija, dobio je g. 1323. od kralja Karla Roberta, za svoje velike zasluge, tvrdi grad Kanižu u zaladskoj županiji. Po tom gradu prozvaše se Laurencija i svi njegovi potomci »de Kanisa«, te utjecahu poslije znatno u zgode ne samo Ugarske, nego i Hrvatske, *Stjepan* de Kanisa bio je g. 1356.—1366. biskup zagrebački i namjesnik bana; *Ladislav* K. bio je g. 1493. banom Hrvatske, a tako i *Gjuro* K. od 1498.—1506. Drugi *Ladislav* K. bio je god. 1524. velikim županom željezne županije. Od njegovog posjeda u Hrvatskoj spominju se sela: Kolaryewecz, Perwsyncz, Wydowecz, Lwka i šuma Jazenowcz (Kolarovec, Perušić, Vidovec, Luka, Jasenovac?)

Od g. 1533. do g. 1561. naseliše se u ugarski taj kraj množina Hrvata, a najviše iz gornje Slavonije (Hrvatske), iz Like i iz Primorja, Istre i Dalmacije. Po jednom urbariumu od g. 1561. (nalazi se u Beču u »Reichs-Finanz-Archivu«) bili su u *Voreštanu* i u *Stikaporni* jur Hrvati (»Khrabathen»). U arkivu stolnogradske županije nalazi se isprava, u kojoj je zabilježeno, da su se u ovaj kraj doselili Hrvati iz sela Gošće (Gušće kod Siska). Isto tako iselila se u Ugarsku cijela plemenitaška općina *Rovište* kod Bjelovara.

Narod hrvatski doselio se pako zato u željeznu, mošonsku, šopronsku i požunsku županiju, jer je ovaj dio Ugarske spadao k Austriji, koji dio nije mogao Sulejman pobijediti i oteti, dok je ostali dio Ugarske sebi podjarmio.

God. 1550. zaključio je ugarski sabor u Požunu na molbu hrvatskih nuncija, da se mogu svi hrvatski seljaci, koji su minulih godina pobjegli iz gornje Slavonije (t. j. iz Hrvatske) u Ugarsku šta od gladi, šta od straha, opet povratiti u svoju domovinu, ako naime to sami hoće, te da ih pri tom nitko ne smije zaustavljati.[1]

Unatoč te dozvole slabo su se vraćali naši bjegunci u svoju domovinu, pošto su u tom kraju, koji je bio pod zaštitom Austrije, sigurni bili, da ih Turci ne smiju napastovati, dok se nijesu mogli straha riješiti, da li ih ne će Turci u Hrvatskoj poubijati, ili sobom u ropstvo povesti. Pa tako su se naši Hrvati u Ugarskoj udomili, kuće si gradili sela utemeljili, poljane obradjivali, crkve gradili i općine uredili.

Nijemci nazvali su hrvatski taj narod »Wosser-Kroaten«, koji je izraz iskvaren od »Bosner-Kroaten«. Vjerojatno je, da su se iseljenici sami tako nazivali, tvrdeći, da su od

[1] Tako je bilo nekoč mjesto *Čepreg* u šopronskoj županiji posjed Antuna grofa *Jankovića* Daruvarskog, *Ikérvár* u željeznoj županiji posjed grofa *Draškovića* itd.

[2] U magjarskoj ispravi stoji: *Velibe* (mjesto Velike) i *Stenjehnak* (mjesto Steničnjak). Vidi: Nagy Imre „Sopron multja“ (Prošlost Šoprona) štamp. 1883.

[1] Ove podatke imam zahvaliti našemu vrlomu historiku sveuč. profesoru Vjekoslavu Klaiću.

bosanske medje amo došli, jer ne samo da se nalazi u rohonskom kotaru selo *Bošnjak-Brig*, nego što se i oni Hrvati, koji su se kašnje naselili u gradu Pečuhu, još i danas zovu Bošnjacima, premda nisu ravno iz Bosne onamo došli.

No, kako već rekoh, nisu se ti Hrvati iselili samo iz onih naših zemalja, koje medjaše s Bosnom, nego i iz Hrvatske, Istre i Dalmacije. To svjedoče ona mjesna imena, koja su iseljenici nadjenuli mjestima nove svoje domovine; primjerice: *Carevo* (kod Ogulina i kod Slunja ima mjesta Carevopolje i Carevo-selo), *Nikić* (kod Slunja: Nikšić), *Podgorje* (kod Slunja i kod Zagreba), *Petrovo-selo* (kod Ogulina i kod Otočca), *Pervan* (kod Otočca: Pervanselo), *Stinjaki* i *Stinac* (kod Otočca: Stinica), *Prisika* (kod Slunja: Priseka), *Novoselo* (kod Slunja i Gospića), *Čatar* (kod Ogulina i Slunja: Čatrnja), *Velika* (kod Pisarovine i kod Zagreba), *Cindrov* (kod Varaždina: Cinderi), *Hum* (u hrv. Zagorju), *Marov*, *Marof* (u hrv. Zagorju i u Medjumurju), *Raušeri* (kod Kostajnice: Rausovac), *Narda* (kod Križevaca: Narta), *Zajčje* (u hrv. Zagorju kod Bednje: Zajčevo), *Slaveć* (kod Zagreba: Slavetić), *Bolf* (kod Križevca: Bolfan); — *Rust* (u Istri: Rušići, u Kotoru: Rustovo), *Vedešin* (u Istri: Vedež), *Židanj* (u Istri: Siden), *Golenov* ili *Kolnof*[1] (u Istri: Golji, Goljac; u Hrvatskoj: Gola, Golenić, Golinac, Golinci, Golinja); — *Look* (u hrv. Primorju i kod Otočca: Loka, Lokaj, Lokva, Lokve), *Számfalva* (kod Bakra: Samovo, u hrv. Zagorju: Samci), *Kukmer* (kod Spljeta: Kukar), *Mučindrov* (kod Spljeta: Muč, kod Koprivnice: Mučna) itd. itd.

Hrvatski ti iseljenici uzeli su sobom i svoje duhovnike, a ovi, bivši mal ne sami glagoljaši, obavljali su službu božju u starohrvatskom jeziku. To, dakako, nije bilo po volji ugarskim biskupima, latincima, te su zato na skoro zabranili hrvatskim duhovnicima, da služe sv. misu u starohrvatskom jeziku. Da je tomu tako bilo, svjedoči neka vijest, u kojoj se govori o kraljevskoj nekoj komisiji od g. 1569. Ova je komisija imala naime službeno ustanoviti, kakve je nepodopštine učinio silnik *Hans Waispiacha* u Železnom i u Forchtenavi. Na tu su se komisiju obratili tamošnji hrvatski duhovnici i izaslanstvo tamošnjega hrvatskoga puka, te molili, da im ugarske crkvene oblasti i kralj opet dopusti, da smiju, po staroj njihovoj navadi, obavljati bogoslužje u starohrvatskom jeziku. Razumijeva se samo po sebi, da ta komisija nije imala vlast njima to dozvoliti, niti u tom posredovati, pa tako nije hrvatsko to izaslanstvo ništa ni postiglo. Ipak se spominje još sedamdeset i osam godina kašnje, t. j. god. 1631. u jednom luteranskom »Kirchen-Visitations-Protokolu«, da se je tada nalazio u selima *Endréd* i *Kövesd* (u šopronskoj županiji) jedan kalež i jedan *antipendium* (zavjesa na oltaru) s glagolskim napisima, te da tamo imadu i jednu knjigu: *Graduale*, pisanu glagolicom.[1] Ove su stvari donijeli bez sumnje hrvatski duhovnici iz stare svoje domovine.

Selidba hrvatskoga naroda u Ugarsku mora da je u ono doba mnogobrojna bila, jer još poslije više od tri sta godina, kada su se već mnogi Hrvati u dolnjoj Austriji ponijemčili[2] ili u Ugarskoj pomagjarili, bilo je u Gjurskoj, Subotiškoj (Steinamanger) i u Pečuhskoj biskupiji 141 mjesto, u kojima su obitavali ili sami Hrvati, ili pomiješani s Magjarima i Nijemcima, u iznosu do 200.000 duša.[3]

Ti su Hrvati sačuvali sve do danas plemensko svoje ime *Hrvat*, pa i svoj materinski jezik i to ne samo u obitelji i u privatnom medjusobnom općenju, nego i u pučkim svojim jačkama (pjesmama), pa i u školi i u crkvi.

Jezik njihov glasi još i danas onako, kako je glasio, kad su se amo preselili, i koji je naći u starim spisima recimo od Zrinjskoga. Čakavština i ikavština prevladjuje, te su ovo narječje poprimili i oni štokavci i kajkavci, koji su se amo preselili, a

[1] Karl Gottlieb v. Windisch piše u svojoj „Geographie des Königreichs Ungarn", štampana g. 1780. u Požunu (I. pag. 304): *Golenhof* a ne Kohlenhof ili Kolnol.

[1] Vidi Nagy Imre „Sopron multja".

[2] Vidi u mojoj studiji „Medju ugarskimi Hrvati", priopćenoj u „Viencu" g. 1878. u br. 47. ona sela u dolnjoj Austriji, u kojima su nekoč Hrvati bili.

[3] Ove sam podatke crpio iz šematizama ovih triju biskupija, te iznio u mojoj studiji „Medju ugarskimi Hrvati" u „Viencu" u br. 45.

to po svoj prilici za to, jer su im duhovnici bili sami čakavci. Oni su u crkvi propovijedali u čakavštini te sastavili i štampali molitvenike, sveto pismo i druge nabožne knjige u čakavskom dijalektu.

Prije su učitelji u svim hrvatskim selima, gdje je škola bila, podučavali djecu u hrvatskom jeziku, sada se predaje samo još u onim školama hrvatski, koju polaze isključivo hrvatska djeca; tako u gornjem kraju u selima Pangort, Rasporak, Cogerštov, Klimpah, Cindrov, Frajštov, Oslop, Vulka-Proderštov, Vorištan, Štikapron i Celindrov. U selima, gdje je mješovito pučanstvo, nastavni je jezik *magjarski*, ali za to uče djeca ipak moliti, i počela vjeronauka u hrvatskom jeziku, jer tamošnji hrvatski narod nikako se ne će drukčije ispovjediti nego u svom materinskom jeziku.

U školama, u kojima, se predaje hrvatskim jezikom, uče djeca ćitati, pisati, računati, katekizam, bibličku povjest, zemljopis, prirodopis, počela fizike, povjest i hrvatsku slovnicu. Te hrvatske školske knjige napisali su tamošnji duhovnici i pučki učitelji. Sve te knjige (i povjest i fizika) aprobirane su od gjurskoga biskupa te štampane Gajevim pravopisom. Od tih knjiga poznate su mi slijedeće:

Početnica; sastavio Martin Borenić. Prvo je izdanje od god. 1874., a deveto od god. 1900. Naklada Eduarda Dick-a u Železnom.

Prva štanka (čitanka); sastavio Mihovil Naković god. 1874. Naklada tiskare budimpeštanske universe.

Druga štanka; sastavio Mihovil Naković. Četvrto je izdanje štampano godine 1897. u Gjuru. Naklada Andora Zechmeistera.

Nova měra i vaga; sastavio Mihovil Naković. (Ne znam gdje i kada je štampana).

Sridni katekizmuš; prvo izdanje sastavio neki duhovnik na nalog kardinala Seytovskoga »Drugo popravno izdanje« štampano god. 1877., a novo izdanje (možda deseto) god. 1899. u Železnom. Naklada Eduarda Dick-a.

Sridnji katekizmuš novi; sastavio kanonik Lovre Karal, štampan god. 1900. u Budapešti. Naklada društva sv. Stjepana.

Pripetenja staroga i novoga Testamenta (biblička povjest), sastavio kanonik Lovre Karal, štampana god. 1874. u Šopronu. Naklada Josipa Princa.

Kratka pripetenja svetoga pisma (ilustrovano), sastavio kanonik Karal. Drugo izdanje štampano godine 1886. u Agriju (Agria, Eger?). Naklada »štamparije nadbiskupljeva«.

Žitak svecev po Matiji Voglu (tri debela sveska), prva dva dijela preveo je Pandrovski župnik Stefan Meršić, štampan god. 1864. u Požunu, treći dio preveo je misionar Ivan Čuković. Treći dio štampan je u Gracu.

Duhovni věnac, molitvenik, »složio i slavnomu našemu narodu priručio« Mihovil Naković. Drugo izdanje štampano godine 1877. u Železnom. Naklada Eduarda Dick-a.

Novi duhovni věnac bl. div. Marije, molitvenik; sastavio Mihovil Naković; štampan god. 1900. u Železnom. Naklada Eduarda Dick-a.

Zemljopis s osobitim obzirom za zemlje Ugarske korune, sastavio Mihovil Naković. Drugo izdanje. štampano god. 1880. u Gjuru. Naklada Franje Klenka.

Prirodopis za hèrvatske škole, iz magjarskoga preveo Mihovil Naković; štampan god. 1880. u Gjuru. Naklada Franje Klenka.

Nature nauk, iz magjarskoga preveo Mužković, župnik (farnik) u Hrv. Židanju; štampan god. 1878. u Železnom. Naklada Eduarda Dick-a.

Fizika za hrvatske školare, iz magjarskoga preveo župnik Mužković, štampana god. 1880. u Gjuru. Naklada Franje Klenka.

Pověst Ugarske, magjarski od Andora Vargyas, preveo Mate Karal, Fileški farnik! štampana god. 1880. u Gjuru. Naklada Franje Klenka.

Podučavanje u jezikoslovlju, (hrvatska slovnica) sastavio Mihovil Naković; štampano god. 1877. u Železnom. Naklada Eduarda Dick-a.

Ugarska (magjarska) *slovnica za njemačke škole*, sastavio J. Dallos: za *hrvatske* škole preradio Mihovil Naković, štampana u Gjuru. Naklada Andora Zechmeistera. Drugo izdanje štampano je god. 1893.

Jačkar, narodne jačke za hervatsku mladost, »pobrane i hervatskoj mladosti preporučene od Mihovila Nakovića«. Pervo izdanje štampano god. 1876. u Ugarskom Starogradu. (Ung. Altenburg). Naklada Aleksandra Czéh-a.

Hrvatska djeca uče u školi izim svog materinskog jezika i magjarski, a neki učitelji podučavaju djecu dobrovoljno i u njemačkom jeziku.

Sa starom domovinom nijesu ti Hrvati ni u kakvoj svezi, te nemaju u nas ni rodbine, jer žene samo tamošnje hrvatske djevojke. Ali drevne su hrvatske običaje pridržali, primjerice *koledovanje*, a uz to su i sačuvali u svojim pučkim pjesmama tradicionalnu nît. Iz njihovih svjetovnih jačka, koje je sabrao i štampao *Fran Kurelac*, *Mihovil Nakovič* i pisac ovoga, razabira se, da neke potječu još iz stare domovine, druge da su donekle preradjene, a nove, da se u mnogočem oslanjaju na stare jačke. Svjetovnih jački ima u njih jako mnogo i to svake vrsti; ima ljubavnih, šaljivih, religioznih, a i tužaljaka, pa još i takvih, za koje bi čovjek rekao, da su epskog sadržaja. Njihova je tradicionalna literatura u opće bogata, te imadu i pučkih pripovijedaka, poslovica i drugog blaga, no to blago nije jošte sabrano, kamo li štampano. Samo nešto od toga blaga iznio je *Mihovil Nakovič* u svom »kerštjansko-katoličanskom kolendaru«, koji kolendar već *jedanaest godina* izlazi u Železnom (Kismárton) nakladom Eduarda Dick-a.

(Nastavit će se.)

Doba sofistâ.

Piše dr. **A. Bazala.**

III.

Sila umovanja, ćudoredna ozbiljnost, čestito samomu predmetu posvećeno znanstveno razmišljanje, kojemu se s dosta razloga predjašnjim i kasnijim filozofima divimo, nedostaje sofistima. Njihovo hvalisavo i nečedno nastupanje neprestano seljenje, pohlepa za imetkom, jagma za učenicima i njihovim odobravanjem, medjusobno takmenje, njihova često i smiješna hvalisavost u čudnoj je opreci sa znanstvenom ozbiljnošću jednoga Anaksagore, Demokrita, s čednom veličinom jednoga Sokrata, s plemenitim ponosom jednoga Platona. Tako Zeller. Ali bilo što mu drago, poradi čega se ljudima onoga vremena svidjala sofistička sva umjeća, toliko je sigurno, da je — za ono vrijeme nešto nova bila. Našli su se u školi sofista svi, koji su htjeli, da budu »moderni«, jedni želeći steći potrebnu, kako mišljahu, obrazovanost za javni život, drugi poradi taštine, bojeći se, da bi se činilo, da su manje obrazovani od onih drugih. O sofistima se govorilo u najboljim društvima, bogatiji bi ih u kuću zvali, i uzdržavali da uzmognu prijateljima dati prilike, da što dobra i lijepa nauče. »Stariji« bi na sve to čudno klimali glavom, a mladji su bili za njih oduševljeni, sve da bi se mnogi stidio bio biti sofista. Nije ipak to ime već onda bilo pogrdno, kao ni kasnije vrijeme, kad se njihova znanstvena teorija, u koliko se u opće može zvati znanstvenom, izrodila u frivolnu igru. »Mit der selbstgefälligen Rabulistik — kaže spomenuti već Windelband — ihres Advokatenthums machten sich die Sophisten zu Sprechern all der zügellosen Tendenzen, welche die Ordnung des öffentlichen Lebens untergruben«.

Kao svaka nova struja bila je i sofistika površna, jednostavna i u svojem nastojanju pretjerana, a u rezultatima neznanstvena; ali značaj je vremena upravo bilo protuslovlje, pa nije smetalo, da njihovo govorništvo služi jednako istini i neistini, da njihova sumnja obara svaku znanost, i da njihova težnja za novotarenjem ruši sve, što postoji. Neki su osobito stariji sofiste bili doduše čestiti ljudi, a možda i sami nijesu pomišljali na sve posljetke svoga naučanja, pa što oni nijesu učinili, učinili su učenici i nastavljači njihovi.

Sumnja u istinitost znanja zajednička je crta sofistike. Već su se i stariji filozofi

VIENAC
ZABAVI I POUCI.

Broj | U Zagrebu 11. travnja 1901. | God. XXXIII.

Stari armirajo.

Crtica iz istarskog života. Napisao **Viktor Car Emin.**

No što je, što je — reci, — nukao ga otac s paklom muka u duši.

Mladomu čovjeku zatreptale trepavice, razmakle se vjedje, a oči, uronjene duboko u svoje šupljine, stale se prevraćati, očit znak, da se nešto teška ganulo u njegovoj nutrini.

Pridušio glas, pa, nagnuvši se k ocu, uzeo da mu kazuje, kako se lani za onih poznatih nemira, što su tako jadno uzdrmali ćitavom općinom, našao u kasno doba noći u krčmi Tutića, gori kod svetoga Antuna. Desilo se tuj i nešto Talijana, koji su, napajajući seljake vinom i rakijom, neprestano galamili protiv hrvatskih tablica, što ih općinsko glavarstvo dalo izvjesiti i pribiti na razmedjima i raspućima. To da je — govorili oni — očit znak, da ih Hrvati kane prodati »preko mosta« — pod Hrvatsku. On je neko vrijeme šutio — nu najzad se i u njemu upalila krv, pa stao da Talijanima odvraća kako valja. Pala i po koja krupnija, nu do šaka nije došlo — bojali se nitkovi svjetla — nu kad se iza toga vraćao kući samosam, oni ga dočekali gori na raskršću, više Savićeva vinograda navalili na nj — njih četvorica — bacili ga na tle i na mrtvo ime isprebijali, a bili bi ga i ubili, da su imali sobom nož ili kakovo drugo oružje. Otuda i njegova bol na lijevom boku — ondje ga grubo udarili . . .

— Ali zašto mi ne kaza o tome do sada ništa? stiskao starac zube od bijesa, što mu uzvaljao krv po svim žilama.

— A šta, da svijet sazna, da pogibam od talijanskih udaraca . . . nevoljko mljasnu bolesnik i okrenu se na drugi bok.

— Ali ta bila ih četvorica . . .

— Svejedno . . . Obećajte, da ne ćete o tom kazati nikom ni riječi.

Starcu se mutila svijest — i obećao. Kao ošinut, stajao u nuglu prislonjen o stijenu i poniknute glave slušao mukli hropot umirućega. Kao samrtna nekakva glazba zvučile mu u ušima pošljednje riječi, što ih nesretnik kazao ženi: Minko — čuvaj mi dijete — i starca . . .

Drugo šta nije ni ćuo, ni vidio, tek kad je već sve bilo svršeno, kad je večernjim vazduhom uzdrhtalo i zajecalo zvono, javljajući smrt njegova sina, on se pomaknuo korak naprijed — kao osvetni duh stao nasred odaje, digao zgrčene pesti i zaruknuo:

— Na Vis, na Vis! Da satremo vraga . . .

A otada išlo danomice od zla na gore. Ponajprije valjalo mu zatvoriti dućan. I odista bilo, kô da se nećije zlo oko sustavilo na »butižici« staroga mornara, i on se na pošljetku riješio, da jè zatvori, a ljudima, koji bi ga pitali za uzrok toj njegvoj nenadnoj odluci, odgovarao, da mora, da je tako, kada već dućan »ne nosi«, a kako da i nosi, kad su godine loše, na polju nerodica, zarade slabe ili bolje nikakve — teško svijetu do groša. A živjeti se ipak mora — ni sirotinji se živoj u grob ne da. I nema druge, van da kupuješ na veresiju, dašto — ako ti dadu. No u staroga Mikule srce široko a duša dobra, pa davaj danas, davaj sjutra, ljudi mu nauzimali toga i suviše, a kad je trebalo, da plate, niko nema otkuda. Hvala lijepa, kao da njemu trgovci na Rijeci davaju robu mukte. Nije nego još nešto. Kod takovih okolnosti, naravski, nije preostajalo drugo, van zakrenuti dućanu vratom i maniti se jalova posla, dok ne ode u ne-

— Onda sigurno i mi, jer ni moj muž ne će bez Vas onamo.

— To mi laska i boli me, a ne znam zašto.

— Ne razumijem Vas, ta Vi ste sigurno toliko sretni, koliko i ja, koliko i mi. Ja bar tako sudim po svim našim razgovorima i držanju.

— Ja Vam se divim, milostiva, jer Vi ste najveća umjetnica života, to jest, Vi umijete živjeti i umijete biti sretni.

— Ako je to samo do mene, možda; a zar Vi to ne umijete? upita ona nekako neizvjesno.

— Ne, ja nisam umjetnik.

— Sad zbilja ne znam, ima li to za mene biti prijekor ili pohvala.

— Ne, nijedno ni drugo; neka je samo konstatovanje fakta, da nijedna kraljica ne nosi dostojanstvenije svoje krune, nego li Vi krunu Vaših dužnosti.

— Pa zar je to tako teško? Koja žena ne umije to bar prividno?

— Prividno? Vi se optužujete, milostiva, a ta je optužba kriva, jer ne ćete da budete i prividno bolja.

— Ta vidite, ni Vi mi ne vjerujete, a kako bi mi vjerovali i drugi, koji tek po vidu sude. Al pustimo to. Možda će biti zgode i tomu razjašnjenju, a dotle ostanimo dobri prijatelji . . .

. . . . . .

Bila je tiha, topla, ljetna noć. Nesnen, kako sam bio, išetah morskom obalom prema Ičićima. Tisuća me misli obuze, najposlije mi se pričini čitav odnos izmedju Marije i P. nejasan, otajstven, makar da je iz svega provirivala iskrena, srdačna ljubav i tihi sklad.

Bijahu oboje ljubavi vrijedni, a ipak bijaše medju njima tolike i takove razlike, da sam jedva mogao i pomisliti na to, što ih je za život spojilo. Jer ipak je najodlučnija razlika u dobi, — a ta mi se činjaše prevelika . . .

Mjesec se bješe pomolio nad sivim Velebitom, a more se ljesnulo preda mnom poput velikog ogledala. Daleki obrubi otoka, . . . pod nogama šum silnih valova, što udarahu o kamenje . . . a inače tišina . . . Kakva li momenta, da se duša porazgovori s otajstvima života i udovolji nezasitnu čeznuću!

Na povratku sretoh se s P. Izmamila ga divna noć na obalu, da malo šeće. Uze mi štošta govoriti, više, nego li sam ikada od njega čuo ili očekivao. Njegov duboki bariton činio mi se još za koju nuancu dubljim i mekšim.

— A šta Vam je moja žena govorila za večere? upita me na jednom iza dulje stanke.

— Ako sam ju dobro shvatio, odvratim ja, možda se kori u duši, da Vas ne može posve usrećiti.

— Tako, a zašto ne? upita on otežuć, kao da smišlja. Oh! ona je tako dobra i mila! Za tim nastavi: Ista misao mori i mene, jer Vi vidite, da je velika razlika medju nama. Ja bih joj mogao biti ocem.

— Ali gospodine, kud Vi to mislite, ja nisam vidio dviju skladnijih i tankoćutnijih duša od Vaših, nastavih ja; ne, ne, ni Vi, ni Vaša supruga, ne imate da jedno drugome išta predbacite ili da se korite.

— Hvala Vam, možda će biti zgode, da svoj razgovor ili nastavimo ili da Vam drugim putem reknem, na što sam mislio.

Skoro za tim rekosmo si laku noć, a ja sam uzalud htio razabrati smisao njegovih riječi.

(Nastavit će se.)

Kerštjansko-katoličanski crikveni jačkar.

Sastavili ga *Mihovil Naković* i *Martin Borenić*, a štampan u Gjuru 1901.

Piše **Fr. Š. Kuhač.**

II.

U crkvama tih ugarskih Hrvata moli se, propovijeda i pjeva samo hrvatski. U selima, gdje je mješovito pučanstvo, primjerice u Otavi i u Ciklešu, propovijeda se jedne nedjelje hrvatski a druge njemački, u drugim selima pako magjarski mjesto njemački. U kojem se jeziku moli i propovijeda koje nedjelje, u onom jeziku takodjer i pjeva narod pod sv. misom. U najnovije

vrijeme ipak su počeli orguljaši pjevati mal ne uvijek *magjarske* pjesme. Proti tomu prosvjedovalo je hrvatsko pučanstvo, te zahtijevalo odlučno, da orguljaš pjeva *hrvatske* jačke. Na to su kantori obično odgovorili, da ne umiju pjevati *hrvatske* jačke, te ove pratiti s orguljama. Ali narod im nije pravo vjerovao te scijenio, da je to samo izlika, ili čak viši nalog, da se tako hrvatski jezik malo po malo istisne iz crkve.

No tomu nije tako bilo, jer mladji ti orguljaši, premda rodjeni Hrvati, zaista nijesu umjeli pjevati hrvatske pjesme. Ovi su naime odgojeni u magjarskim preparandijama, gdje su učili samo *magjarske* crkvene popijevke a ne i hrvatske. Ipak se narod stao buniti, pa čak i time prijetiti, da ne će više polaziti crkvu, pa ako mu se volja ispuniti ne će, da će prijeći na drugu vjeru. Sve to nije narod govorio samo svojim orguljašima i duhovnicima, nego je priopćio i biskupu gjurskom, pod kojega vlast ti Hrvati spadaju.

Saslušav biskup njihovu tužbu, uvjerio ih je, da nije ni koja oblast zabranila niti će u buduće zabraniti, da se pjeva *hrvatski* u onim crkvama, koje polaze Hrvati. U to je biskup naložio i svim župnicima svoje dijeceze, da u tom pogledu zadovolje tamošnje Hrvate, jer ti su ljudi valjani ugarski državljani, koji ljube ugarsku svoju domovinu isto tako, kako i svoj materinski jezik. Nikad ne smije, dodavši biskup, zaboraviti duhovnik, da je on namješten u župi radi svete katoličke crkve i radi svojega puka, te da se za to ima i prilagoditi pučanstvu.

Strogi taj biskupov nalog nešto je doduše koristio, jer su i župnici i orguljaši nastojali, da vrše biskupovu zapovijed. Ali premda su mladji kantori što više prepisivali hrvatske crkvene jačke (popijevke) od starijih učitelja i orguljaša, to ih ipak nijesu mogli dobiti za svu crkvenu godinu i za razne crkvene obrede.

Da se tomu pomanjkanju doskoči, stadoše dva vrijedna sina tamošnjeg hrvatskog naroda: kolnovski učitelj i orguljaš *Mihovil Nakovič* i učenik mu *Martin Borenić*, učitelj i orguljaš u Kertušu (Baumgarten, Vočnjak, Dubrava), sakupljati od svih orguljaša onoga kraja hrvatske crkvene jačke i to tekstove i melodije.

Cijeli materijal, što su dobili, ipak nije dostajao za cijelu crkvenu godinu, te su se za to odlučili, da će oni sami nadopuniti ono što nedostaje, to jest sastaviti potpuni hrvatski kantual u jeziku tamošnjih Hrvata.

Pri tom su ovako umovali: Bude li jednom taj kantual gotov i štampan, tada je hrvatski jezik osiguran u našim crkvama, buduć se ne će moći mladji orguljaši time ispričati, da bi rado pjevali u crkvi hrvatske jačke da ih umiju, jer kako svaki učiteljski pripravnik uči u preparandiji po kajdama pjevati i orguljati, naći će za svaku crkvenu svečanost u kantualu prikladne hrvatske jačke, te će ih moći lako naučiti.

Iz onih jačka, koje su Nakovič i Borenić dobili za svoj »crikveni jačkar«, razabrali su, da tekstovi poslanih im jačka često ne odgovaraju pravoj pobožnosti, a često da su ti tekstovi samo fragmenti, ili ako su već bili cijeli, da su dosta loše ispjevani. S toga su prije svega nastojali, da se tekstovi nadopune, isprave, ili da se novi spjevaju. U tu svrhu obratiše se na duhovnike i na one učitelje, kolege svoje, koji dobro poznadu tamošnji hrvatski dijalekt te imadu bar ponešto pjesničkoga dara, da ih u tom poslu potpomažu. Jedni i drugi, duhovnici i učitelji, drage su se volje odazvali njihovoj molbi, no ipak je morao i pogledom na tekstove jačkara najviše raditi Nakovič i Borenić. U netom izašlom tom jačkaru imade novih tekstova od Nakovića 66.; od Borenića 33; od učitelja Grge Gusića 10; od M. Galovića 5; od St. Meršića 3; od Ginzlera 2; od Demetra Sušića 1; od J. Pinfšića 1; (Pinfšić bio je prije *magjarski* školnik, no 15 godina ovamo je hrvatski); od Filipa Szedenika 1; od Barilića 1; od župnika Glavanića (vrstan poeta i glasoviti propovjednik hrvatski), 14 (najviše s latinskoga prevedenih); od župnika Ficka 4; od župnika I. Berlakovića (odličnog hrvatskog domorodca) 3; i od župnika Mate Horvátha 3 (prevedene s magjarskoga i to br. 147, 199 i 224).

Medju ove tekstove spadaju i oni, koji vrijede za cijelu sv. misu, te su ili originalni ili prevedeni. Drugi tekstovi uz koje

nije označeno ime pjesnika, potječu od negdašnjih duhovnika ili kantora, ali za kojih se ime više ne zna, ili pako potječu od samoga puka.

Za originalne hrvatske tekstove može se reći, da su od dubokog kršćanskog čuvstva, te ako su i spjevani po shvaćanju puka, da ipak nijesu odviše naivni ili bezsmisleni; za one pako, koje je trebalo ispraviti, da je to Naković i Borenić dobro i lijepo vršio.

Ono, što je tvrdio gjurski biskup u svojoj okružnici na hrvatske svoje duhovnike, da ti Hrvati ljube svoju ugarsku domovinu, razbiramo i iz nekih jačka toga kantuala. Tako primjerice nalazimo u jački pod brojem 148. »za blaženu divicu Mariju zaštitnicu Ugarske« ove stihove:

»O kraljica naša ugarska patrona,
Glej ko ti se tuži mila domovina,
Uglej se ljubezno na ubogo ljudstvo.
Blagoslovi z neba ugarsko kraljestvo.
Zkerči krivu veru z naše domovine,
Speljaj na put pravi sve neverne sine.
Kot su te za mater vsi spoznali onda.
Neka tebe slavi vas narod i sada«.

Ili u jački pod br. 179, koju je spjevao poznati hrvatski rodoljub župnik i dekan Ivan Berlaković:

»Poglej na orsag ugarski, našu domovinu,
Odvern od njega zablud vsaki i vsaku težinu.
Ar tebi ga j' pervi kralj sveti Stefan aldoval,
Zato pomozi mu«.

Ili u pjesmi »Ugarska zemljica«, koja se nalazi u Drugoj Štanki (drugoj čitanci) na str. 139—140.

1. Ugarska zemljica, ti si moja mati,
srečan sam ča morem v tebi prebivati;
v tebi prebivati, s tobom se batriti,
to je žitak, radost na vom svitu biti.

2. Ugarska zemljica, imaš mnogo sinov,
vse tè morem zvati družinom kotrigov,
ki ovde v različnih narodnosti živu,
'z Tise i Dunaja bistru vodu piju.

6. Ljubimo se bratja, ljub'mo domovinu
čuvajmo se onih, ki zblud, nemir činu;
nesložnost donese uvěk neg zle sade:
razděljena hiža — velu — se razpada.

Ovi su stihovi kao neki program tamošnjih Hrvata, koje kaže, da narod znade da je našao u Ugarskoj prije više od tri sto godina utočište, da su im se djedovi i oci ovdje rodili i umrli, pa da za to smatra Ugarsku pravom svojom domovinom, koju treba ljubiti ne samo iz zahvalnosti nego i iz iskrene odanosti, ali da je uz svu tu lojalnost ipak ostao po narodnosti svojoj Hrvat, te da ne dade nikomu dirati u svoja plemenska i prirodna prava.

Za jačke toga jačkara uzeli su sastavitelji neke melodije od Nijemaca,[1] više ih od Magjara[2] a nekoliko od Latina.[3]

Neke su melodije sastavitelji jačkara sami ishitrili (komponovali). Od Nakovića su melodije pod br. 36, 75, 95, 107, 110, 136, 235 i 254 (skupa osam melodija). Od Borenića pod br. 58, 63, 83, 92, 97, 98, 154, 167, 171, 183, 207, 208, 228, 232, 247 i 253 (skupa šesnaest melodija). Od Gusića (učitelja i orguljaša u Vulka-Proderštova, umro god. 1894.) su melodije pod br. 56, 61, 78, 119, 241, 250 i 262 (skupa sedam melodija).[4] Ostale su melodije — tih ima do stotine u jačkaru — stare, t. j. onakve, koje se već davno u tamošnjim hrvatskim crkvama pjevaju, no za koje se ne zna, da li potječu od kojega domaćega orguljaša ili od samoga puka. Tako je primjerice ukajdio melodiju pod br. 53, 84, 99, gosp. Borenić po pjevanju neke stare babe. Za tu melodiju tvrde tamošnji Hrvati, da su ju donijeli iz stare domovine, što bi zaista moglo biti, jer melodija nosi na sebi primorski biljeg.

Od svih melodija, koje su naznačene kao magjarske (vidi bilješku pod [2]) nije svaka magjarskoga porijetla, to jest svaka ne potječe od kojega magjarskoga orguljaša, nego je samo hrvatski tekst s magjarskoga preveden. Medjutim time nije ujedno i to rečeno, da su tekstovi magjarski original, jer je mnogo tih tekstova po svoj prilici prevedeno iz kojeg tudjeg jezika. To sudim po samim melodijama, jer melodije pod br. 68, 122, 131, 138, 152, 168, 174, 200 i druge, nemaju ništa magjarskoga na

[1] br. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 10, 11 (Jos. Haydn), 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 (Franjo Schubert), 22, 23, 38, 47, 49 (Franceska Lourdska), 52, 69, 70, 79, 100, 103, 104, 105, 115, 123 (Amad. Mozart), 127, 141, 150, 158, 160, 177, 186, 211, 225 (Jos. Haydn).

[2] 13, 21, 35, 44, 68, 80, 87, 88, 93, 102, 122, 131, 135, 138, 139, 146, 147, 148, 151, 152, 157, 163, 170, 174, 178, 180, 184, 200, 205, 210, 214, 215, 216, 217, 226, 233, 237, 245, 249, 257, 260.

[3] br. 82, 89, 94, 129, 144, 156, 175, 181 (1), 189, 191, 193, 195, 196, 213, 236, 243.

[4] Ove podatke priopćio mi je g. Martin Borenić.

sebi. Mnogo bolje su pogodili karakter magjarskih crkvenih melodija hrvatski školnici Mihovil Naković (n. pr. u br. 95 110) Martin Borenić (u br. 92) i Grga Gusić (u br. 78).

Slično se ima i s onim melodijama, koje su označene, da potječu iz latinskoga, jer se i to odnosi samo na tekst.

Neke su melodije toga jačkara veoma lijepe, naročito one pod br. 44, 88, 92, 98, 100, 102, 136, 150, 172, 175, 178, 180, 183, 189, 201, 204, 216.

III.

Prije nego što ću govoriti, kako je došlo do štampe toga hrvatskoga kantuala, spomenuti mi je još glasovitu hodočasnu crkvu Lovretansku, veliku i s dva tornja, koja se nalazi u šopronskoj županiji.

Ovu su crkvu gradili *redovnici Servita* oko god. 1644. U njoj se nalazi ćudotvorna slika žalosne djevice Marije. Windisch piše u svojoj »Geographie des Königreichs Ungarn« od god. 1780. (I. pag. 301.) *Maria Lauretten*, gemeiniglich nur Loretto genannt, ist ein von Deutschen bewohnter Ort, in welchem die Serwiten eine Kirche und Kloster haben, in dem einer Stiftung nach, vier Knaben in der Musik unterrichtet und im Kloster verpflegt werden«.

Ovamo dolaze svake godine iz bližnjih pa i iz daljnjih krajeva mnoge procesije, najviše pako iz hrvatskih sela. No pošto se je zbilo, da u Lovreti nije bilo domaćega duhovnika, koji bi umio hrvatski propovijedati i ljudstvo hrvatski ispovijedati, odlučili su hrvatski župnici onih krajeva, da će svoj puk amo dovesti samo u trećoj nedjelji mjeseca rujna, kada je god lovretanske crkve. Dolazeć i duhovnici s narodom, imat će tada prilike da se hrvatski ispovjedi i da hrvatsku propovijed sluša. Kašnje ishodio je željeznički prepošt *Miho Pichler* (umro god. 1879.) dozvolu od gjurskoga biskupa, da se taj dan isključivo prepusti *hrvatskim* hodočasnicima. Uslijed toga zove se sada ta nedjelja: *„hrvatska nedilja lovretanska"*.

Sadašnji lovretanski župnik *Adolfo Mohl* opisao je magjarskim jezikom tu svećanost pa i cijelu povjest lovretanske hodočasne crkve, a gjurski duhovnik *Lovre Barilić* preveo je taj spis na hrvatski, te ga objelodanio god. 1900. u obliku male brošure pod naslovom »Hervatska nedilja lovretanska« (štampa u Gjuru). U toj se brošurici kaže, da se na taj dan moli, prodikuje i pjeva u lovretanskoj crkvi *samo hrvatski*, a i na večernici da se moli i pjeva lovretanska litanija samo hrvatski, a pjeva se i jačka: *„Staše Mati kruto tužna"*.

K toj svečanosti dolaze ljudi i iz onih starih hrvatskih općina, koji su žitelji danas već pomagjareni po govoru i po nošnji, a isto tako i iz onih dolnjoaustrijskih sela, koja su već ponijemčena, da se — **hrvatski ispovijedaju!** »Dolaze i dva tri omnibusa iz Beča i dopreme hrvatske žene, najveć tržarice; hrvatska nedilja, ljubav k žalosnoj divici dopelja nje med svoju braću i na staro, drago milosno mjesto«.

U najnovije vrijeme staraju se tamošnji viši duhovnici i za to, da se Hrvatima pruža mogućnost uživati i kod drugih svečanih prilika, čisto hrvatsku službu Božju. Tako je ove godine pisao prepošt presvijetli gospodin *Karlo Varits* učitelju gosp. Martinu Boreniću slijedeće pismo: »Štovani gospodine nadučitelju! Da dobri hrvatski narod imade što veću korist od hodočašća k Mariji železničkoj (Marie-Eisenstadt),[5] odlučio sam ljetos upriličiti izvanredno, *skroz hrvatsko* Bogoslužje i to na nedjelju krunice (Rosenkranz-Sonntag), koji pada na 7. rujna. Pošto vas poznam kao oduševljenoga odgojitelja puka, koji ne žali ni truda ni žrtava, ako valja u pomoć priskočiti siromašnom i onako sebi samom prepuštenom hrvatskomu puku, pozivljem vas, da biste imali dobrotu pjevati na dan te svećanosti u 9 sati prije podne u velikoj crkvi u Železnom hrvatsku propovjednu jačku, a zatim da pjevate i orguljate u 10 sati u glavnoj Lovretanskoj crkvi uz veliku sv. misu *hrvatske popijevke*".

[5] Ovo, takodjer hodočasno mjesto, nalazi se izvan grada u Železnom (Kis-Márton) na kosturnici (kalvariji), na kojem je brijegu krasna crkva sa ćudotvornom slikom majke Božje.

(Nastavit će se.)

niti traga, niti praznine. A mi uzalud stojimo zamišljeni pred najvećim otajstvom prirode, i uzalud se pitamo: od kuda?... Kamo?...

. . . . . .

Sva slast i utjeha u ovome času povratka bijahu suze radosnice i zagrijaj moga djeteta . . .

Kasna jesen bješe već na izmaku, kad mi jednoga dana stiže iz Krakova pismo ovoga sadržaja:

»Vi se, cijenjeni prijatelju, sigurno nakon kratkih naših pisama ne nadate ovom oduljem razglabanju, na koje me nešto svom silom tjera. Vi vrlo dobro znadete, da nijesam sentimentalan, ako i jesam u stanovitom smislu idealista s nešto primiješana pesimizma. Suglasnost naših ideja, koje se tako zgodno popunjuju, nuka me upravo, da se svratim na nekoja pitanja i očitovanja, što Vam ih nijesam mogao prije tri mjeseca ni staviti ni dati, jer još za to nije bilo vrijeme. Pa šta biste Vi i kazali, ili barem mislili o čovjeku, koji jedva što Vas je ugledao, već se i žuri, da Vam pripovijeda nešto, što se napokon samo njega tiče? Zar ne, tada sam još mogao opravdano suditi, da biste se bili nasmijali ili slegli ramenima. Danas, dakako, stoje stvari drugačije, i ja danas više tako ne sudim.

Ali nije napokon taj razlog, s koga sam se odvažio na ovo pismo. Nije do toga, da bude tko interesantan, već do toga, da bude koristan. Tko umije svojim iskustvom poučiti neiskusnije, i koga ovi poslušaju, taj postaje korisnim članom ljudskoga društva, makar da nije i ništa drugo uradio.

Nije bilo gotovo predmeta, o kom mi nijesmo zapodjeli razgovora. Ne trebam Vam svega dozivati u pamet, o čem smo sve govorili. Medje naše civilizacije, ciljevi modernog života, etičke i moralne dužnosti individua i naroda, koji se hoće održati, bili su preugodnim predmetom naših zabava. No mi smo i ostavili polje vanjskoga svijeta, pa smo zavirili u naše duše, a baš ondje, gdje smo morali opravdati naše nazore činjenicama, ondje smo sustali. Zašto? To je razumljivo.

Ja sam potomak bogate i ugledne plemićke obitelji. U mladosti služio sam u vojsci, te je ostavio kao natporučnik, jer ovo zvanje nije prijalo momu nagonu. Naslijediv od oca veliki posjed, dao sam se na racionalno gospodarstvo, pa se mogu danas pohvaliti, da moja dobra i poduzeća nose znatan prihod, a dobar dio tog prihoda ide i na korist mojih radnika, u kojima nijesam nikada smatrao puko orudje za svoje sebične svrhe, nego stvorove, koji vode teški boj za svoj opstanak.

(Svršit će se.)

Kerštjansko-katoličanski crikveni jačkar.

Sastavili ga *Mihovil Nakovič* i *Martin Borenič*, a štampan u Gjuru 1901.

Piše **Fr. Š. Kuhač.**

IV.

Kako sam ovdje u III. poglavlju pripovijedao povod postanku toga hrvatskoga kantuala, tako ću evo spomenuti, kako je došlo do štampe te knjige.

Kada je Naković zgotovio cijeli kantual, na čisto prepisan i omašni taj rukopis dao vezati, pošalje mi ga početkom godine 1898. na rasudbu te me molio, da bih tražio za njegov jačkar nakladnika, odnosno da bih nastajao, da se knjiga u Zagrebu štampa, te da u tu svrhu sabirem u nas pretplatnike za to djelo.

Na to sam pismo Novakoviću slijedeće odgovorio: 1. Vaš je kantual po sadržaju dosta dobro sastavljen, te će orguljaš naći u njem sve, što treba za crkvene obrede. Ali glazbeni je dio jako slabo obradjen. Vi magjarski seoski orguljaši, koji ste većim dijelom samouci, ili ako ste učili od koga orguljanje, to se veoma malo razumijete u harmoniju, te modulirate i u crkvenim

popijevkama onako, kako magjarski Cigani u čardašu. Harmonija treba da je u crkvenim popijevkama mirna i dostojna, a orguljski slog, da je ortografski korektan. Onako, kako su udešene vaše jačke, ne mogu se javnosti predati, jer biste se blamirali, a kritika bi Vas gotovo uništila. S toga treba, da svaku jačku, prije nego što je dadete štampati, ispravi koji glazbeni stručnjak. 2. Nakladnika i pretplatnikâ za Vaš jačkar teško će se u nas naći, jer ne samo da svaka biskupija ima posebne svoje obrede, nego pjesme u Vašem dijalektu ne bi se mogle u našim crkvama pjevati, pa s toga ne bi tu Vašu knjigu nitko ni htio u nas kupiti. No recimo, da biste medju Vašim zemljacima u Ugarskoj toliko pretplatnika dobili, da biste jačkar mogli štampati na vlastiti trošak, to Vam ne bih svjetovao, da ga dadete u Zagrebu štampati. Magjari bi namah mislili, da je to neka agitacija iz Zagreba, te da hoćemo tim putem postići neki upliv na ugarske Hrvate, te bi zato mogla ta Vaša knjiga i zlo proći. Mi ovdješnji hrvatski patriote principijelno se ne miješamo u nutarnje poslove Magjara, jer velimo: »Onim Hrvatima, kojima ne prija Ugarska, neka se vrate u staru svoju domovinu, ako pako to ne će, jer im je tamo dobro, to neka se s Magjarima što bolje sporazume«.

Naković mi je odgovorio, da ne pozna medju njima takvoga glazbenoga stručnjaka, kojemu bi mogao povjeriti ispravak jačaka, magjarskoga pako stručnjaka ne ufa se za to moliti, jer ako ne bi taj još i šta drugo zahtijevao, to bar plaću za svoj trud. Zato moli on mene, da bih ja doprinio tu žrtvu za svetu hrvatsku stvar, te jačke ispravio. — Glede štampe jačkara uvidja, da pravo sudim; on će s toga izdati poziv na tamošnji hrvatski narod, da se predbroji na jačkar, pa ako se odazove i toliko predbrojnika, da se mogu štamparski troškovi pokriti, da će ga sam štampati. Samo bi trebao znati, koliko će knjiga po prilici stajati, pa da mu to priopćim.

Ja sam se u tu svrhu upitao u naših štampara, te doznao, da bi po njihovoj cijeni morao Naković dobiti barem hiljadu pretplatnika. Znajući da to nije moguće, svjetovao sam mu, neka prije svega ishodi za jačkar imprimaturu gjurskoga biskupa, a tada neka se obrati na gjursku diecezansku štamparu, koja može — jer znadem da ima kajdanih tipa — knjigu jeftinije štampati, nego ma koji drugi štampar, jer da ne mora kod takovih stvari imati dobitka.

Naković me je slušao: izhodio imprimaturu te se obratio na gjursku štamparu. Kod te zgode bio mu je osobito u pomoć gjurski kanonik *Karal*, koji je na biskupovu zapovijed i kantual pregledao, te preporučio i biskupu i štampari. Na 30. svibnja 1899. javio mi je Naković, da je ravnatelj štampare takav povoljan troškovnik načinio za papir, slog, štampu i broširanje jačkara, da bi štampa knjige osigurana bila, kada bi dobio 250 pretplatnika.

Ali žalibože — piše Naković — »mi brojimo stoper 70 predbrojnika. Šta ću sada? — U ovom važnom poslu, koja će biti za naš hrvatski narod jaka tvrdjava, obraćam se opet k Vašoj dobriti i molim Vas, da i pri Vas ćim prije otvorite pretplatu na ovu knjigu. Za Vaš veliki trud i bratinsku ljubav prama nam, bit ćemo Vam i svim pretplatnicima iskreno zahvalni, dokle hérvatska kerv po naših žilah curila i naše hérvatsko serdce va naših hérvatskih persih tucalo bude, i prosit ćemo Vse znajućega, ki i naše nutarnje vidi za blagoslov iz neba na naše dobre rodom i kervljom brate«.

Da mu volju ispunim, uvrstio sam njegov poziv na pretplatu u Obzor, premda sam unaprijed znao, da odziva ne bude. A tako je i bilo; nitko se u nas nije predbrojio na taj kantual. No da ipak nešto činim u prilog Nakovićeva pothvata, pitao sam nekoliko naših rodoljuba, ne bi li shodno bilo, da privatno sabiramo prineske za štamparski trošak spomenutoga jačkara. Svaki je odobravao moj predlog, te tako je posredovanjem veleučenoga gospodina dra. Amruša, pozvao nekolicinu nas dne 9. lipnja 1899. prečasni gosp. kanonik *Cvjetko Rubetić* na dogovor.

(Nastavit će se.)

VIENAC
ZABAVI I POUCI.

Broj 17. U Zagrebu 25. travnja 1901. God. XXXIII.

Stari armirajo.

Crtica iz istarskog života. Napisao **Viktor Car Emin.**

U poslije podne toga dana došao k starcu mali Tončić, sav srećan i veseo što mu je uspjelo, da izmakne onima tamo, samo da uzmogne provesti koji časak uz djedu svoga. Oči u dečka vragoljasto igrale — sve se na njemu smješilo. — Ej, ima i razloga tomu — on je nešto donio djedu — — ajde, nek pogodi što — ako je junak! . . . I mališ sunuo ruku u špag svojih hlačica, pa je sve onako nasmešljivo — uporno gledao u starca.

— No, a što si mi donio? — Osmijehnu se djed, položiv dečka sebi na koljena.

— Pogodite! . . .

A kako nije djed nikako mogao da pogodi, mališ izvadi jednim mahom ruku iz špaga i pokaza starcu punu pregršt svakojakih slatkiša.

— Evo to je za vas *nonić* — — —

S odvratnošću odbio starac dječiji darak, a kako mu naglo oturnuo od sebe rastvorenu šaku, svi se slatkiši uz štropot prosuše na tle.

Mališ ga začudjeno pogleda. Smješeće njegovo lice poprimilo u jedaред nekakav ozbiljno-bolni izražaj — bilo je očevidno, da nije dokučivao ništa, i da ga boli, te mu je djed odbio darak, kojim je mislio, da će obradovati njega.

Starcu se na žao dalo, što je má i nehotice ražalio dečka — nu znajući, da mu ne može shvatljivim prikazati uzroke, koji su ga potakli, da tako uradi, uzeo da mu priča neku davnu priču, koja je mališu od uvijek u volji bila.

I odista ne prodje vele vremena, a mali Tončić zaboravio i na pir i na slatkiše — srcem se i dušom podavao slušanju djedinog pričanja. — — — A po tom preuzeo starac, da pripovijeda i o sebi, a najskoli o vojni kod *Lissc*. — — Eto — Talijani htjeli, da posvoje ove naše zemlje » a *mi* (starac govorio *mi*) a *mi* nijesmo dali, već udri na njih, dok ih ne šundrasmo . . .

— *Nonić* — a je li bio i *papà* na Lissi?

Starac ga u čudu pogleda.

— Koji papà?!

— Papà Anzoletto.

Starcu uzdrhtalo srce.

— Šta — — ti njega nazivlješ — papà?

— Tako će mama — — otpovrnu dečko, gledajući u prosute slatkiše.

U starca uzavrela žuč.

— Gade ženski! — Promrmlja u sebi, pa okrenuv se k dečku, grunû:

— Nije on tebi otac — — kakav bi on tebi bio otac. — — Pa ublaživ glas i privinuv dječaka još bliže k sebi:

— Zar si zaboravio — — Tončić — — ne sjećaš li se više?

I djed uzeo da pripovijeda o pokojniku, kako je on bio dobar, valjatan i poslušan — te kako je silno volio njega — Tončića, i kako je uvijek mislio na nj i samo za njega se skrbio, a i na smrtnoj postelji preporučivao mami, da ga čuva i da na njega pazi . . . Eto takav bijaše njegov pokojni otac — njegov pravi otac . . . .

Dečko je s udivljenjem slušao, što mu to djed baje; — i on ga se sjećao, toga oca — ali je dojam, što ga pokojnik ostavio u tom tako mladom i nježnom srcu — bio veoma slab i kratkotrajan. Nu uskos tomu, djedine su riječi silno djelovale na nj, — a

dana na njezinu licu ukazati sjena kakova čeznuća, moja zaslužena kazan. Nije to ljubomornost s moje strane, jer žene Marijina kova ne izdaju, ali one umiru, kad im srce obuzme čeznuće, koje ne mogu da ispune. A takova žrtva bila bi prevelika i nečovječna.

Je li me, prijatelju, sada razumijete? Razumijete li i naš posljednji razgovor? Shvaćate li moju situaciju?« . . .

XXV.

Na mom pisaćem stolu stoji rpa listova i fotografija. Manja mi piše dražesno pismo, pozivljuć me u goste, medju kojima ću se uvjeriti, da ona nipošto nije onakovo »Čudovište«, kakovim je ja i njezin suprug smatramo. Njezin topli ton pobija je i u ovom pismu, a ja joj odgovaram, da je prava sreća, što je u nas neobično duga i oštra zima.

Rikard mi šilje čitavu bačvicu ruskog kanjara, a za kiselicu veli, neka se sam pobrinem. Žena ga ispričava, što uvijek misli na materijalnu stranu života, a on tvrdi, da »bez toga ni kosti ni mesa — ni ničesa lijepa«. Pošo je dakle medju estetičare.

D. — K. iz J. javlja se ovako: »Šiljem vam evo nacrt, kako Rikard u dubrovačkom vojnom kupalištu oprezno stupa u more, pa kako ga valovi oplakuju, a on diže noge u zrak. Šaljite ju njemu na spomen«.

Čestiti dr. J. iz Berlina šilje mi čitav latinski Carmen na spomen zajedničkog puta te ga zaključuje sa živio!

Dr. K. iz Stuttgarta šilje seriju fotografija s našeg puta: »Naše društvo na »Panoniji«, »Mi na Lokrumu kod zalogaja«, »Rikardov strmoglav u more«, da se ohladi, »Mi na kamenitoj ogradi cetinjskog »Grand Hotela«, i t. d.

Napokon piše mi i jedan čestiti zemljak dakako anonimno: »Gospodine, — ne, ni toga imena ne zaslužujete; glupane, kad još jednom u Dalmaciju dodjete, natarite si dobro trbuh, da ne potonete, kad vas ondje bacimo kao psa u more. O vašoj kulturi imate vi samo toliko pojma, koliko vam seže do želuca« . . .

Sa stalka na stolu smiješi mi se krasno jedno lice. Motrim ga dugo i zahvaljujem mu novi polet duše, ja, bijeli crnac. Jest, Marijo P., Poljska je tebe odgojila i nadahnula, da budeš na utjehu svakomu. A i to je misija! Ja ću je prišapnuti hrvatskim ženama: imajte srca za sve naše, ljubite, odgajajte!

I dok je tako dugo motrim, prilazi k meni moje dijete te me pita: »Tata, tko je ova gospoja?«

— To je, dušice, jedna velika učiteljica!

— A budem li i ja pošla k njoj u školu?

— O ne, ona je daleko, — al budi jednom i ti takova, i bit ćeš blagosivana...

Tata me grli . . .

Kerštjansko-katoličanski crikveni jačkar.

Sastavili ga *Mihovil Nakovič* i *Martin Borenič*, a štampan u Gjuru 1901.

Piše **Fr. Š. Kuhač.**

Ja sam na tom sastanku, na kojem je bilo nekoliko odličnih svećenika, sveučilišnih profesora i literata, obrazložio naum prekodravskih učitelja Nakovića i Borenića, i stanje jačkara. Vijećalo se dugo i ozbiljno, a tada je stvoren jednoglasni zaključak, da se prineske sabiru, a sabrani novci da se predadu u pohranu gospodinu dru. Amrušu.

Uspjeh toga sabiranja bio je tako povoljan, da sam mogao već 1. srpnja javiti Nakoviću, da će sutra dobiti 300 for. kao prinos za štamparski trošak jačkara, da ove novce namah šalje gjurskoj štampari kao predujam. Primitak novaca neka štampara potvrdi, te neka sve, što je za štampu potrebno, pripravi i papir naruči. Drugi prinos dobit će štampara za koji mjesec.

Da se je Naković i te kako zahvalio, lako je pojmiti. On mi piše 13. srpnja: »Za vašu dobrotu i trud, kim ste nam učinili mogućim, da se naša knjiga štampa i objelodani, budi vam i vsoj drugoj gospodi, koja nas tako veledušno podupiradu, najveća hvala, i molim vas, budite naš tumačnik, i javite vsim našim dobročiniteljom i zaštitnikom našu iskrenu hvalu« i t. d.

Gjurska je štampara za čudo imala papir i sve ostalo tako u pripravi, da je već polovicom srpnja dala na jačkaru raditi.

Drugih 300 for. koji smo sabrali, dobila je štampara dne 10. listopada 1899.

Kada mi je Naković na jedanput poslao tri prva štampana poluarka na korekturu — jer sam mu obećao da ću i korekturu obaviti — da me Naković u toliko nije slušao, što mi nije prije poslao rukopisa za svaki arak, niti je ove dao ispraviti od koga drugoga. Sve je vrvjelo od glazbenih ortografskih pogrješaka tako, da su se ti arci morali na novo štampati.

Sada mi je Naković dakako poslao cijelu rpu svojih rukopisa, ali ne onim redom, kojim bi se imale štampati, nego samo one jačke, za koje je on mislio, da su pogrješne, drugih pako nije mi poslao.

Uslijed toga nereda štampale su se opet jačke, koje nisu bile korektne, te smo opet morali zabaciti nekoliko araka i na novo štampati, što je štampu jačkara u toliko poskupilo, što je trebalo i drugi slog i drugi papir.

No i na taj način morao sam *svaku* jačku preraditi. Pri tom poslu bio mi je nešto u pomoć i moj učenik, gosp. *Želimir Mažuranić* pravnik. Ipak nijesmo te jačke posve samostalno izradili, nego smo se držali, gdje je samo moguće bilo, one (ciganske) harmonizacije, koja je u običaju kod ugarskih seoskih orguljaša, i na koje je pobožan narod tako navikao, da mu se to čini lijepim i krasnim magjarskim specijalitetom.

Još mi je spomenuti, da sam se čuvao u jačkar ušuljati naše crkvene popijevke. Ja sam doduše Naković poslao, kada sam mu vratio 7. ožujka 1898. njegovu rukopisnu knjigu, »Pijevnik« (kantual) velečast. gosp. Kindleina, ali pošto nije Naković iz toga »Pijevnika« kašnje ništa vadio, to ga nijesam na taj naš »Pijevnik« više ni upozorio. Jedinu Marinjsku popijevku (koju mi je pjevao pred 35 godina neki bosanski franjevac), koju sam mu skupa s Kindleinovim pjevnikom poslao, uvrstio je u jačkar, gdje se nalazi pod br. 172. Popijevku »Narodil se kralj nebeski« nije Naković vadio iz Kindleinova pjevnika, nego je na moj upit, od kuda ima tu jačku, tvrdio, da je ona u njih od vajkada u porabi. Dapače ja mu nisam ni onih dvanaest crkvenih jačka poslao, koje sam ja bilježio god. 1878 u Vel. Borištofu, u Cindrovu, u Dolnjoj Puli i u Oslopu po pjevanju i orguljanju ondješnjih organista, jer sam htio da bude jačkar isključivo njihovo djelo.

Korekturu štampanih araka poslao mi je Naković prilično redovito, samo oko Božića 1899 izostale su pošiljke. Upitav se za uzrok te nemarnosti, odgovorio mi je dne 22. siječnja 1900. da su radnici gjurske štampare štrajkovali, te da je zato rad jenjao, ali da je on u to vrijeme i bolovao, te da mu nije ni sada jošte posvema dobro. Dne 5. ožujka g. 1900. pisao mi je medju ostalim i ovo: »U prilogu šaljem vam opet četiri bolestnice (jačke u rukopisu), i molim vas, pošaljite mi je, kad je ozdravite, da je na svoj cilj priredim«.

Ovo mu je bilo *posljednje* pismo na me. — Dne 24. travnja brzojavio mi je gosp. Borenić, da je duša našega jačkara, vrli naš Naković umro na jetrenoj bolesti.

Moram reći, da sam bio do suza ganut na ovu vijest. Siromaku nije bilo sudjeno, da doživi svršetak štampanoga jačkara, na kojem je oduševljenjem radio. Sahranjen je u Kolnofu dne 26. travnja 1900. na vječni počinak, a pratila ga je do hladnoga groba nepregledna množina svijeta, što iz Kolnofa, što iz obližnjih mjesta. Na sprovodu bilo je pet duhovnika i dvadeset i šest učitelja pa i mjesno vatrogasno društvo, kojim je bio Naković s prvine vodja.

U čas kada su mrtvaca spustili u raku, a to je bilo oko 11 sati prije podne, udari grom u neposrednoj blizini moga stana u Zagrebu baš u čas. Kada sam pisao Nakovićevoj obitelji sažalnicu, bilo mi je, kao da se je htio Naković od mene oprostiti.

Dva tri dana kašnje pisala mi je kći Nakovićeva, gospojica Gizela u ime njezine majke, te mi je priopćila, da je pokojni joj otac još u svojoj bolesti predao jačkar svojemu drugu gosp. Martinu Boreniću s molbom, da ga dalje vodi sve dotle, dok on (Naković) ne ozdravi. No pošto je njezin otac preminuo, to me moli ona i cijela obitelj, da budem i gosp. Boreniću pri jačkaru tako u pomoć, kako sam bio njezinomu blagopokojnomu ocu.

Ja sam im obrekao, da ću to drage volje učiniti, ali samo uz uvjet, da dobije Nakovićeva udova i petero joj djece polovicu dobitka od jačkara, ako naime bude dobitka. No kako jačkareva bilanca stoji, teško da će biti dobitka, jer premda smo mi doprinijeli 600 for. za štamparski trošak, to će ovaj ipak više iznijeti nego 1000 for. pošto se je moralo jedno deset araka zabaciti i na novo štampati. Ako će dakle i ono 70 predbrojnika vjerni ostati, koji su se Nakoviću za volju predbrojili, to se ne može ni ovim novcima štamparski trošak namiriti.

To je evo postanak, razvitak i dokrajak »Kerštjansko katoličanskog crkvenoga Jačkara« naših suplemenika Hrvata u Ugarskoj.

Mislim, da smo svojski vršili našu dužnost prema tamošnjem hrvatskomu puku, no ujedno i Magjare od toga očuvali, da ne bi u njih djelo na javnost doprlo, kojim bi se imao sramiti preuzvišeni gosp. biskup gjurski i magjarska glazbena literatura.

V.

Sada mi budi dozvoljeno, da još koju kažem o životu Nikovila Nakovića.

Mihovil se rodio god. 1840. u Velikom Borištofu u šopronskoj županiji. Otac mu je bio tkalac i velik siromak. Mihovil svršio je normalku s odlikom u rodnom si mjestu. Premda je čeznuo za naukom, nije mogao polaziti srednje škole zbog siromaštva roditelja.

Dva starija mu brata već su izučili bili tkavstvo, pa za to ne htjede otac, da mu i treći sin bude tkalcem, nego poljodjelcem. U tu svrhu odvezao ga u bližnje koje selo, te ga predao valjanom seljaku. Ali dobri Mihovil obično je bio već prije kod kuće nego li otac njegov. Od svakoga je seljaka pobjegao, jer je želio da bude školnikom, što mu je i djed, bio, a umio je lijepo pisati i dobrano risati.

Da se dečko ne izgubi i da ga otac ne ishari, uze ga k sebi učitelj *Dudošić* u Dolnjoj Puli, te ga podučavao u latinskom jeziku i u inim predmetima dolnje gimnazije. Godine 1857. položio je Mihovil prijamni ispit za šopronsku preparandiju takvim lijepim uspjehom, da su ga primili u to učilište. U Šopronu dobio je u dominikanskom samostanu za cijelo vrijeme, što je u preparandiji bio, objed, a kod jednog šopronskog gradjanina besplatan stan.

Kako je bio Naković marljiv i uzornog ponašanja, povjerio mu je ravnajući profesor preparandije svoju djecu, da ih podučava, te mu je ishodio mali štipendij od godišnjih 42 for. S tim je novcima kupio Naković potrebne knjige i obuću. Svršivši god. 1859. preparandiju veoma dobrim uspjehom, bio je na mah namješten u *Vulku Proderštofu* pomoćnim učiteljem, za godinu dana pako pravim učiteljem u *Cogerštofu*. Tu je vršio svoju službu punih *četrnaest* godina na zadovoljstvo svojih pretpostavljenih pa i hrvatskoga naroda, koji ga je u velike štovao. Naković došao je tako na glas kao valjan učitelj, da je žiteljstvo Kolnofa molilo školsku županijsku oblast, kada je tamo bilo ispražnjeno mjesto nadučitelja, da Nakovića imenuje nadučiteljem, što je oblast i učinila.

Naković nije bio medjutim samo učiteljem nego i općinskim bilježnikom, jer prije bio je u Ugarskoj običaj, da seoski nadučitelji vrše i službu bilježničku. Kada je novi školski zakon Ugarske riješio nadučitelje bilježničke službe, bacio se Naković svom gorljivošću na hrvatsku književnost.[1]

U ovogodišnjem (1901) »*Kerštjansko-katoličanskom kalendaru*«, koji je djelomice sam Nakovic pripravio, a gosp. Martin Borenić konačno uredio, pisao je Borenić mali nekrolog o Nakoviću, u kojem medju ostalim veli: »Naković su mirno, sterpno, kot su živili, pomireni s Bogom, Marijansku jačku govoreć, blaženo preminuli. Bi gdo štimal, da su si oni krez 40 let njihovoga učiteljstva i krez njevo literarsko delo kakovo imanje

[1] Ove podatke priopćio mi je sam Naković u prilogu jednoga njegovoga pisma od 21. listopada 1878.

priskrbili, varal bi se; oni su neg zadovoljni bili, da su prosto živit mogli«.

Smrću Nakovićevom ispražnjeno učiteljsko mjesto u Kolnofu dobio je gosp. *Stefan Borenić*, sin suradnika jačkara. U mjesecu rujnu 1900. izda mladi nadučitelj Borenić, poziv na tamošnje hrvatsko pučanstvo, u kojem moli, da bi pokojnomu Nakoviću, koji leži na Kolnovskom groblju pod jednostavnim drvenim križem, podigli ma i mali grobni spomenik, da bi se još i kasnije znalo, gdje počiva vele zaslužni taj domaći patriota.

Takav pietet služi mladomu nadučitelju samo na čast, jer svaki narod treba da pamti svoje zaslužne sinove i poslije njihove smrti.

Mi s naše strane stavismo Nakoviću time spomenik, što smo evo iznijeli život i rad njegov, a taj će možda spomenik dulje trajati nego kameni, jer će ostati u pameti svega kolikoga hrvatskoga naroda.

Slava Mihovilu Nakoviću!

Doba sofistâ.

Piše dr. **A. Bazala.**

Već u Protagore nalazi se misao, da i o sadržaju i vrijednosti onoga, što se zove ćudorednost, odlučuje ugled države ili društva. »*Što* koja država za pravo i dobro drži, to vrijedi za nju, i *tako dugo* vrijedi, dok ona to drži«. Država dakle odlučuje o tomu, što je dobro, ali samo koja? Državica je u Heladi bilo sva sila i koliko ih je god bilo, toliko bi bilo i etičkih označja, koja se i medjusobno protusloviti mogu; nema dakle zajedničkoga označja ćudorednosti. Isto tako nema zajedničkoga označja kreposti, jer za svako zvanje, za svako doba ima posebna, odredjena krepost. I zakoni su konvencijonalni, a ponajčešće su i u opreci s naravi ljudskom, pa za to Hipija kaže: »Zakon, budući da je nasilnik ljudi, sili nas na mnogo protiv naše naravi. A uz to su i oni promjenljivi, ta zakonodavci ih i postavljaju i mijenjaju i ukidaju. Ima doduše — rekli su jedni — norma, koje su svim ljudima, koliko god bili različni, zajedničke, i jedino one vrijede, jer to upravo, da su svim ljudima zajedničke, pokazuje, da su u naravi ljudskoj osnovane, da su božanskoga izvora. Drugi su opet rekli: nema ni takovih norma, nego svaki neka ide za onim, što njemu koristi; i zakoni, koji dosada postoje, samo su za to bili postavljeni, da ili jednom čovjeku ili nekolicini ili nekom staležu koriste. Pravedno pak nije ništa drugo nego ono, što jačemu koristi, a pravo je, jer je osnovano na činjenicama, u prirodi da jače nadvlada. Slabiji i svjetina postavili su zakone, da se ograde protiv prava jačega, premda je po prirodi pravo, da bolji (= jači) više imade od gorega (= slabijega); jači treba da vladaju, a slabiji treba da se pokoravaju, te tako za jedne vrijedi jedno, a za druge drugo. Za slabije će vrijediti običaji i zakoni jačih (Sclaven-moral), a jači ne priznaje nikakovu moć nad sobom; ni običaja ni zakona, pače — Kalikle tako kaže, i ograničenje, koje bi od razuma došlo, grozota je. Svoje požude što većma zadovoljiti, dati im prilike, da se nespriječene razviju, to je vrlina; sve drugo nijesu nego naravi protivne uredbe, isprazno brbljanje ljudi bez ikakve vrijednosti, sloboda je u neograničenom uživanju svih naslada.

Prema surovu ponašanju jednoga zastupnika ovakove nauke drži se Sokrat i Platon hladno odbijajući ironijom njegove tvrdnje, jer u njemu vidi ono, što su mnogi u istinu i bili, — prostoga vikača, koji bi rado, da ga se drugi kao jakoga genija boje. Čini se, kao da su ljudi onoga vremena htjeli samo pravo imati, a nijesu pomišljali, da iz naravi ljudske duše, dakle i opet po prirodnom pravu, za njih kao i za sve druge ljude i dužnosti izviru.

Ima li pravo Kalikle, držeći, da je jak biti i dobar biti isto? Uzmimo da zakoni nijesu ono, što je po naravi pravo — tako Sokrat govori Kaliklu, — ali ako iz najveće moći izvire ono, što dobrim i pravednim smatramo, onda je to isto, što i država želi: prelazeći bezobzirno preko pojedinačnih